

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Громадська організація «Фонд розвитку науки та освіти «ІНТЕЛЕКТ»

World Scientific Noosphere-Ontological Society
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Public organization "Foundation of Science and Education "INTELLECT"

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

*Міжнародний періодичний збірник наукових праць
за загальною редакцією В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука,
Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка*

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING OF YOUTH IN THE XXI CENTURY

*International Periodical Collection of Scientific Papers
edited by V. P. Babych, Yu. D. Boychuk,
L. S. Rybalko, O. M. Khvostychenko*

**Випуск / Issue
IV – 2022**

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ГО «Фонд розвитку науки та освіти «ІНТЕЛЕКТ»

World Scientific Noosphere-Ontological Society
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Public organization «Foundation of Science and Education «INTELLECT»

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В XXI СТОЛІТТІ

*Міжнародний періодичний збірник наукових праць
за загальною редакцією
В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка*

Випуск 4

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING OF YOUTH IN THE XXI CENTURY

*International Periodical Collection of Scientific Papers
edited by V. P. Babych, Yu. D. Boychuk, L. S. Rybalko, O. M. Khvostychenko*

Issue 4

ХАРКІВ — 2022
KHARKIV — 2022

УДК 37.01/.09(058)

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ВИДАННЯ РІШЕННЯМ ВЧЕНОЇ РАДИ
ВСЕСВІТНЬОГО НАУКОВОГО НООСФЕРНО-ОНТОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА, м. ХАРКІВ
(протокол 12/1 від 25.12.2022 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Іонова Олена Миколаївна — доктор педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків;

Потапчук Тетяна Володимирівна — доктор педагогічних наук, професорка, професорка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ;

Кікінежді Оксана Михайлівна — доктор психологічних наук, професорка, професорка кафедри психології, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.

Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті :
міжнародний періодичний збірник наукових праць / за заг. ред. В. П. Бабича,
Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. 904 с.
ISSN 2708-4809

У збірнику розглянуто ціннісні орієнтири духовно-інтелектуального виховання, розвиток духовно-інтелектуальних якостей особистості в сучасних умовах. Розкрито особистісні та соціальні детермінанти духовно-інтелектуального виховання і навчання в системі неперервної освіти. Проаналізовано історичні та порівняльні аспекти в теорії і практиці духовно-інтелектуального виховання й навчання. Акцентовано на практичній значущості розвитку духовно-інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу.

Розраховано на науковців, педагогів, здобувачів загальної середньої освіти, здобувачів різного рівня вищої освіти, методистів, управлінців, громадську спільноту, батьків.

Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century : an international periodical collection of scientific papers / ed. by V. P. Babych, Yu. D. Boychuk, L. S. Rybalko, O. M. Khvostychenko. Kharkiv : WSNOS, 2022. Issue 4. 904 p.
ISSN 2708-4809

The collection considers the values of spiritual and intellectual upbringing, the development of spiritual and intellectual qualities of the individual in modern conditions. It is revealed the personal and social determinants of spiritual and intellectual upbringing and education in the system of continuing education. It is analyzed historical and comparative aspects in the theory and practice of spiritual and intellectual upbringing and education. It is emphasis on the practical significance of the development of the spiritual and intellectual potential of the subjects of the educational process.

It is designed for scientists, teachers, applicants for general secondary education, applicants for various levels of higher education, methodologists, managers, civil society, and parents.

© ВННОТ, 2022

© ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2022

ISSN 2708-4809

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА АКМЕОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ.	642
Ван Інчжи. Психологічні аспекти підготовки учителів музичного мистецтва	643
Воронін А. І., Зелений І. І. Акмеологічні питання формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів	646
Грубі Т. В. Формування толерантності особистості в системі сучасної освіти	650
Загребельний О. В., Чепель М. О., Дорофеев А. С. Чинники прийняття військовими управлінських рішень в екстремальних ситуаціях	654
Заміщак М. І., Ільницька М. В. Проблема духовно-морального виховання підростаючого покоління	658
Зеленський Б. Р. Формування мотивів професійного зростання	662
Іванькова Н. А. Основні напрями психологічної підготовки фармацевта/провізора	666
Каліна К. Є. Шляхи розвитку та вдосконалення резильєнтності викладачів закладів вищої освіти в умовах військового стану в Україні	670
Кікінежді О. М., Кізь О. Б., Василькевич Я. З. Концепція «сродної праці» Григорія Сковороди у духовно-інтелектуальному вихованні особистості XXI століття : психологічний вимір	675
Клімакова С. М. Шляхи до успіху в різних сферах діяльності на основі використання знань про наміри та цілеспрямовану мету	680
Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Цінності як основні складники структури особистості дошкільника	684
Колеснікова Ю. С. Студентська практика в школі як засіб акмеологічного розвитку педагога-наставника	688
Лугова В. М., Паславська О. В. Самоменеджмент як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання	692
Лугова М. С. Духовно-інтелектуальні засади сімейного виховання в сучасних соціокультурних контекстах	697
Погорелова Т. Ю. The structure of hei students' gender culture	701
Полонська А. Ю., Отрошко Т. Ф. Роль емоційного інтелекту в професійній діяльності вчителя початкових класів	705
Пономаренко Я. С. Професійна етика та чесність поліцейських як пріоритетні завдання фахової підготовки	708
Сеньовська Н. Л., Наумович Я. Я. Психокорекційний тренінг як форма духовно-інтелектуального виховання і навчання	711
Сирота Л. Б. Моральний розвиток студента: ставлення до обов'язків	715
Смеречак Л. І. Акмеологічні засади духовно-інтелектуального виховання студентської молоді	719
Стасюк В. В., Дикун В. Г. Faith and atheism in war as a social and psychological problem	722
У Юе, Пісоцька М. Е. Погляди науковців щодо співвідношення між поняттями «індивідуалізація навчання» та «диференціація навчання»	726
Хвостиченко О. М. Почуття як об'єкт духовно-інтелектуального виховання особистості	730

КОНЦЕПЦІЯ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ XXI СТОЛІТТЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Кікінежді О. М.

доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Кізь О. Б.

кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Василькевич Я. С.

кандидат психологічних наук, доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

У людиноцентричній парадигмі крізь призму концепції «сродної праці» Г. Сковороди обґрунтовується психологічна проблема життєтворчого самоздійснення нової генерації українців. Гуманістичні ідеї «сродності», «філософії серця», свободолобства видатного українського філософа осмислюються як психологічні орієнтири духовно-інтелектуального становлення зростаючої особистості.

Ключові слова: «сродна праця», особистість, самопізнання, духовно-інтелектуальне становлення.

The psychological problem of life-creating self-fulfillment of the new generation of Ukrainians in the human-centred paradigm, through the prism of the concept of «related work» by H. Skovoroda, is substantiated. The humanistic ideas of «kinship», «philosophy of a heart», and love for freedom of the outstanding Ukrainian philosopher are interpreted as psychological guidelines for the spiritual and intellectual formation of a growing personality.

Keywords: «related work», personality, self-knowledge, spiritual and intellectual development.

Звернення до людинознавчої проблематики у творчій спадщині видатного українського філософа епохи Просвітництва XVIII століття Г. Сковороди, 300-річчя від дня народження якого відмічає сьогодні весь світ і Україна, фокусує увагу дослідників на пошуку психологічних орієнтирів духовно-інтелектуального виховання і навчання нової генерації українців та українок задля збереження людяності в «нелюдських умовах» повномасштабної війни росії проти України.

Мета статті — через дослідження людиноцентричної парадигми крізь призму концепції «сродної праці» Г. Сковороди, гуманістичних ідей «філософії серця», свободолюбства обґрунтувати психологічні орієнтири життєтворчого самоздійснення нової генерації українців, духовно-інтелектуального становлення зростаючої особистості.

Правдива мудрість науки «Духу, що животворить» геніального українського Любомудра є доказом величезної життєвої сили нашої нації і духовним дороговказом для нас, нащадків, у боротьбі за свободу і незалежність України.

Як зазначають науковці, своєрідність етико-гуманістичної концепції Г. Сковороди, його творча спадщина залишається «терра інкогніта» для дослідників, оскільки таїть у собі величезні поклади незатребуваних досі продуктивних і гостроактуальних тем для сьогодення, однією з яких є феномен «сродності» як засадничої основи творчої самореалізації людини, її духовного розвитку загалом. Психологічний вимір крізь призму концепції «спорідненої праці» дасть змогу віднайти новітній характер розгляду проблеми життєтворчого здійснення людини в сучасних умовах.

Гуманістичним ідеям Сковороди, а саме — ідеї «сродності», самопізнання, «філософії серця», свободолюбства як глибинних проблем особистості, її вродженої духовної потреби, викладеним у фундаментальній праці філософа «Розмова, названа алфавіт, чи буквар світу», суголосять наукові пошуки багатьох українських психологів. Так, П. Чамата досліджував теоретичні проблеми самопізнання та самосвідомості (збірники статей «Нариси історії вітчизняної психології» (1952-1959). Г. Костюк зазначав, що «правдиве мистецтво виховання виявляється там, де воно опирається на прояви «саморуку», ініціативи, самостійності, творчої активності в житті особистості, яка розвивається, їх викликає і спрямовує у відповідності з метою суспільства, яке готує свою зміну» [4, с.136]. Проблема стійкості та незалежності людини в площині проблематики вчинку на високому теоретичному рівні ґрунтовно опрацьована В. Роменцем [6].

Категорія особистості як одна з центральних у людинознавстві загалом та у академічній і практичній психології зокрема, розглядається з точки зору раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації (Г. Балл, І. Бех, Р. Трач), «генези здійснення особистості» (С. Максименко), традиції духовно-екзистенційного розуміння особистості (М. Боришевський, В. Величко, Т. Говорун, Н. Жигайло, А. Зелінченко, З. Карпенко, Е. Помиткін, М. Савчин), як соціокультурної реальності, коли осмислює себе і своє життя в певних дискурсах (Т. Титаренко), суб'єкта самовизначення і здійснення вчинку (В. Роменець, В. Татенко), актуалізації творчої сутності людини (В. Моляко, О. Кульчицька), історико-психологічної реконструк-

ції психологічної думки та діалогічності української культури (В. Куєвда, В. Литовський, Ю. Рождественський, В. Турбан, М.-Л. Чапа та ін. учені).

В антропологічному пізнанні людини як головного носія ментально-сті й цивілізаційного прогресу ідея самопізнання, згідно сучасних психологічних досліджень, є рефлексією свого внутрішнього світу, усвідомлення власного потенціалу та реальних можливостей. На думку видатного мислителя, немає нічого важливішого, величнішого і кориснішого, як пізнати себе самого: «Боже мій! Наскільки люди не розуміють, що всередині нас таємно живе істинне добро, яке ні тля не їсть, ні злодій не підкопує! Чому ж ти, людино, боїшся долі? Чи не бачиш, що вона може відібрати в тебе лиш те, що пусте, а над істинним твоїм добром влади не має? Серце твоє, думки твої, дух твій і розум — вони є корінь і начало твоєї фортуни, що підкорена плоті, чи розумієш? Яка його ціна й велич? Ах, пізнай себе, людино!» [8, с. 223].

Особливо, як наголошує М. Боришевський, якщо мати на увазі розвиток людської особистості як духовної істоти, адже без самопізнання неможливе становлення самоідентичності, яка є умовою виникнення відповідальності, що слід розглядати як базове утворення у структурі моральності, а відтак і як неодмінну детермінанту становлення та розвитку духовності [2, с. 23].

Говорячи про «внутрішню людину», видатний філософ часто вживає поняття «серце», за допомогою якого окреслює «невидиму природу» психічного та духовного життя. Дослідження впливу «філософії серця» на розвиток гуманітарної царини сучасної науки, в центрі якої — проблема життєвого сенсу людини, соціально-філософський аналіз проблеми духовності, а також ідеї «сродної праці» як основи самоздійснення та творчої діяльності знаходимо у працях сучасних філософів (М. Братасюк, С. Вільчинська, Г. Волинка, Н. Добрянська, І. Захара, В. Костенко, А. Мудрик, М. Скринник, Д. Слободянюк та ін.).

У цьому контексті актуальним рефреном звучить думка психолога Г. Балла, що «гуманістична орієнтація в галузі освіти, виховання, психологічної допомоги тощо передбачає спрямованість: а) на гармонійне вдосконалювання цілісної особи; б) на підвищення рівня її власне особистісного розвитку, що потребує якомога більш повного й органічного (відповідного ресурсам і потенціям особи) її «входження в культуру», причому не тільки як носія, але і як суб'єкта останньої. Утім, наголошує вчений, точніше говорити про входження в систему, компоненти якої представляють репродуктивно-нормативну й діалогічно-творчу сторони культури у її загальнолюдському, особливих (національних, професійних та ін.) та індивідуальних (особистісних) модусах» [1, с. 178].

У концепції «сродної праці» Г. Сковороди актуалізується творча сутність людини як ключова в індивідуальному самоздійсненні особистості. Згідно психологічних досліджень В. Моляко щодо феномену творчості як основи формування особистості, властива людині спорідненість є основою її становлення як людини-творця, що з найбільшою користю для себе і для інших людей здатна виявити свій духовно-життєвий потенціал. Учений виокремлює такі творчі здібності: прагнення до оригінальності в рішеннях, пошуки нового, наполегливість у досягненні мети, винахідливість, критичність і самокритичність, гнучкість мислення, енергійність, упертість, віра в себе [5].

Слід зазначити, що згідно поглядів Г. Сковороди, «сродність» є результатом вибору людиною поля своєї діяльності, а можливість вибирати є необхідною умовою буття людини в ситуації свободи. Тому тема свободи, яку філософ вважає запорукою й умовою здійснення вищих потенцій особистості та суспільства, займає чільне місце в роздумах мислителя-гуманіста. Коли немає можливості вибирати, немає й сродності. Так, не родовід, майнове багатство та чини, але «сродність» має визначати істинні виміри людини в суспільстві та суспільства в людині. Філософ є прихильником особистої свободи, його втеча від світу, автоепітафія «світ ловив мене, та не спіймав» є одним із засобів не лише особистого, а й національного самозбереження, бо тільки через своє, національне, можна досягнути загальнолюдське.

На думку Г. Сковороди, споріднена праця визначає міру реалізації людиною особистого покликання і суспільної користі. Філософ пише: «Зовсім мертва душа людська, позбавлена природної своєї справи, подібно до каламутної та смердючої води, що замкнена в темряві. Переконав я безперестанно молодиків у тому, щоб шукали свою природу. Шкода, що батьки завчасу не вкладають того в серця синам своїм. Звідси й буває, що військову роту веде той, хто мав би сидіти в оркестрі» [7, с. 422]. Адже саме нахил до того чи іншого виду і роду діяльності людини і зумовлює першочергово її (діяльності, праці) сродний характер. Окрім того, діяльність, яка не відповідає природним задаткам людини, може бути шкідливою для суспільства. На його думку, така ситуація пов'язана з тим, що не всі молоді люди займаються самопізнанням, до якого мають підштовхувати батьки в процесі сімейного виховання. Означені ідеї Г. Сковороди знайшли своє відображення у дослідженнях Т. Говорун, О. Кікінежді щодо психологічних механізмів соціалізації дітей і молоді та ролі батьківської сім'ї у підготовці до виконання різноманітних соціальних ролей: подружніх, батьківських, родинних, громадянських (професійних, політичних, культурно-освітніх) [3, с. 22].

У контексті людиноцентричної парадигми сучасні пріоритети соціокультурної модернізації системи освіти відображають загальні тенденції дослідження людини як суб'єкта життєтворчості в психологічних дослідженнях, пошук шляхів та методів окреслення перспектив становлення зростаючої особистості, що суголосно Сквородинським «вслуховуванню в себе», шляхетності й аскетизму, усвідомленню власної психологічної і духовної сили на шляху до мудрості, щастя і автентичного життя.

Сьогодні як ніколи актуально звучать наповнені глибоким сенсом ідеї життєвої мудрості Г. Сквороди, які стосуються психологічної сутності людини, пошановування старокиївських, козацьких традицій, ідеї прима-ту Духу, серця, внутрішнього горіння, голосу совісті тощо, що є цінними дороговказами у гуманістичному спрямуванні громадянського виховання молодого покоління українців, творчого самовизначення особистості в складних соціально-економічних, політичних і гуманітарних обставинах сьогодення та її боротьби за свободу і незалежність нашої держави, гідного, достойного і мирного буття для цивілізаційного світу загалом і кожної людини зокрема.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Интегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : моногр. / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : моногр. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : Педагогічна думка, 2011. 200 с.
3. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
5. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности. *Обдарована дитина*. 2002. № 4. С. 19–26.
6. Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11–37.
7. Скворода Г. Твори : в 2 т. / 2-ге вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії). Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 1 (5). 528 с.
8. Скворода Г. Твори : в 2 т. / 2-ге вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії). Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 2 (6). 480 с.